

Bogdan Trocha Богдан Троха

prof., dr hab., Uniwersytet Zielonogórski,
Polskaдоктор філософських наук, професор,
Зеленогурський університет (Польща)orcid.org/0000-0003-2348-4813

Polityczne aspekty współczesnej polskiej literatury popularnej

Політичні аспекти сучасної польської популярної літератури

Abstrakt. Przedmiotem artykułu jest zbadanie relacji zachodzących pomiędzy najważniejszymi wydarzeniami politycznymi w Polsce w XX i XXI wieku a rodzimą prozą fantastyczną. Autor wyodrębnia trzy zasadnicze okresy powiązane z najważniejszymi momentami dziejowymi w współczesnej historii Polski. Są to zdarzenia związane z odzyskaniem niepodległości i tworzeniem nowej państwowości, okres, w którym w Polsce rządzą marksiści oraz czas po rewolucji demokratycznej Solidarności. Analizowany materiał powiązany jest wydawniczo z tymi trzema okresami. Dalszym przedmiotem badań jest zależność tematyczna konkretnych powieści i politycznych aspektów danego okresu. W odniesieniu do trzeciego okresu (najbardziej rozbudowanego) analizie poddane zostają także powieści wychodzące poza kanon najważniejszych wydarzeń politycznych tego czasu. Przeprowadzone analizy mają wskazać na specyficzne mechanizmy konstruowania powieści fantastycznych podejmujących motywy polityczne. Drugim zamierzeniem badawczym jest określenie funkcji w jakiej motywy polityczne zostają wprowadzone do konkretnych dzieł literackich. Chodzi zarówno o funkcje wewnętrzne jak i kulturowe.

Słowa klucze: polityka, demokracja, autorytaryzm, fantastyka naukowa, political fiction, alternatywna rzeczywistość, fikcja spekulatywna.

Przedmiotem tego artykułu jest prześledzenie wykorzystania przez twórców polskiej prozy fantastycznej motywów politycznych w tworzonych przez siebie powieściach. A także wskazanie historycznych i politycznych uwarunkowań tych zabiegów oraz przedstawienie mechanizmu jaki tymi literackimi zabiegami rządzi. Ponieważ polska proza fantastyczna zaczyna pojawiać się w okresie, w którym Polska utraciła swoją niepodległość na rzecz Rosji, Prus i Austrii stąd też należy przyjąć dwudziestowieczne powieści powstałe przed 1918 rokiem (odzyskanie niepodległości przez Polskę) jako granicę wyznaczającą interesujący nas aspekt. Już to wstępne założenie wskazuje na co najmniej dwa podstawowe horyzonty dla interesującego nas zagadnienia. Pierwszy związany jest z skomplikowaną sytuacją kulturową i polityczną Polaków znajdujących się pod okupacyjnymi rządami trzech rozbiorników. Łączy się to zarówno z problematyką walki o zachowanie tożsamości narodowej i językowej jak i działaniami mającymi doprowadzić do odzyskania niepodległości. Z całą pewnością jest to okres dla Polski tragiczny. Dwa przegrane powstania narodowe, tysiące ludzi zesłanych na Syberię, pozbawionych majątków i zmuszanych do emigracji oraz konieczność przetrwania często związana z wymuszonymi przez zaborców formami koegzystencji politycznej, gospodarczej a nawet towarzyskiej. Drugi horyzont

wyznacza przestrzeń literacką, umożliwiającą zarówno budowania światów utopijnych czy dystopijnych jak i swobodne wykorzystywanie technicznych i naukowych odkryć mogących prowadzić do zmiany narzuconego Polakom przez zaborców *status quo*. Zarówno dobór materiału jak i jego opis będą dokonywane zgodnie z zasadami krytyki tematycznej, która w tym przypadku wydaje się najbardziej oczywistym wyborem metodologicznym.

1. Prekursorzy polskiej fantastyki

Twórcy pierwszych znanych polskich powieści fantastycznych podejmowali zarówno tropy wyznaczone przez najwybitniejszych twórców tamtej epoki jak Jules Verne czy Edgar Allan Poe. Najlepszym przykładem są tu powieści Władysława Umińskiego oraz Bogusława Adamowicza. Jednak pierwszy istotny pisarz podejmujący w swoich powieściach fantastycznych problematykę polityczną Jerzy Żuławski autor powieści niezwykle cenionych w dzieciństwie przez Stanisława Lema. Jego znana trylogia księżycowa, na którą składają się powieści *Na srebrnym globie*¹, *Zwycięzca*²,

¹ J. Żuławski, *Na Srebrnym Globie*, Lwów 1903.

² J. Żuławski, *Zwycięzca*, Kraków 1910.

*Stara Ziemia*¹ wykorzystując motyw podróży na Księżyc tworzy obraz mechanizmów władzy oraz jej wpływu na jednostkę jak i społeczeństwo. To pierwsza polska powieść fantastyczna w której fantastyczny świat staje moralnym laboratorium, w którym studiowane są rozmaite modele władzy. Żuławski wprowadzając ludzi w nadające się do życia środowisko księżycowe testuje nie tylko biblijne figury ludzkiej historii, upadku i zbawienia ale także wskazuje na mechanizmy prowadzące do degradacji społeczeństw w wymiarze praktycznym, aksjologicznym i kulturowym. Pozwala to na ukazanie nie tylko życzeniowych modeli wspólnoty, ale także destrukcyjnego wpływu jednostek moralnie zepsutych. Tym samym społeczeństwo a raczej jego liderzy targane jest przez nietzscheańską wolę mocy. Konsekwencje działań protagonistów wskazują na mechanizmy odpowiedzialne za upadek bohaterów pretendujących do roli liderów mających wiedzę mogącą ocalić wspólnotę. Niezrozumiałe przez wspólnotę lub świadomie przekłamane przez antagonistów zamierzenia protagonistów prowadzą do kolizji jednostki z społeczeństwem. Żuławski jest jednym z pierwszych polskich twórców fantastyki naukowej wskazującym na skomplikowaną inżynierię ładu społecznego oraz wagę jaką w nim odgrywają zarówno wybitne jednostki jak i anonimowych emocje członków wspólnoty.

Drugi z ważnych pisarzy tego okresu to Antoni Lange, który w powieści *Miranda*² (1923) opartej na podobnym do występującego u Herberta Georga Wellsa w jego utworze *Men Like Gods*³ tworzy specyficzną strukturę społeczną zawierającą zarówno elementy utopijne jak i dystopijne. To fantastyka okultystyczna, w której jednak pojawia się nie tylko motyw utopijnej wyspy Survivatsu, ale przede wszystkim widoczna jest autorska polemika z poglądami Tomasso Campanella jak i Fryderyka Nietzschego. Istotne są tu także czytelne odwołania do genezyjskiego nurtu twórczości jednego z najwybitniejszych polskich poetów doby romantyzmu — Juliusza Słowackiego. Jest to powieść bardzo erudycyjna, w której pojawiają się zarówno wątki związane z wyzwoleniem Polski jak i krytyka europejskiej cywilizacji. Polemiczny stosunek do utopijnych poglądów filozofów europejskich jak i charakterystyczny dla Lange sceptycyzm i determinizm filozoficzny obecny w *Mirandzie* jest powodem, dla którego powieść ta często traktowana jest jako prekursorska dla znacznie późniejszych utworów literackich demaskujących prawdziwą naturę polityki sowieckiej wobec podległych narodów. Powieść ta jest pierwszą współczesną powieścią utopijną.

Ostatnią ważną pozycją jest czterotomowa powieść *Wyspa Mędrców*⁴ Marii Buyno-Arctowej, która była przed II wojną światową jedną z najlepiej przyjętych przez młodych czytelników powieścią fantastyczną. Motywy polityczne stają się tu aktywnym tłem dla fantastycznej fabuły. Jednak nie pełnią one funkcji drugoplanowej. Zostały osadzone w bardzo ważnej dla prozy skierowanej do młodzieży funkcji

dydaktycznej. Główny bohater to młody ale typowy przedstawiciel polskiego ziemiaństwa, zubożałego ale niezwykle silnie związanego z tradycją i własną kulturą. To ten ethos polskiego obywatela ziemskiego staje się podstawową osnową wyborów oraz działań bohatera. A jednak sam aspekt fantastyczny nie zostaje sprowadzony do roli estetycznego ornamentu, ale pola próby charakteru oraz wagi kulturowych principów. Zasadniczą nicią fabuły jest zagadnienie władzy, w tym przypadku władzy pozwalającej rządzić światem. W walce o nią udział biorą przedstawiciele dawnych państw zaborczych, ale także i starający ukrywać się przez ludzką uwagę tajemniczy mędracy. Tak skonfigurowany plan pozwala na wprowadzenie młodego świadomego własnej kulturowej tożsamości bohatera w świat podstawowych pytań o naturę władzy, jej cel, odpowiedzialność z nią związaną oraz moc z jaką można z niej korzystać. W polu tych pytań główny bohater w wyniku rozmaitych zdarzeń odkrywa ambiwalentny charakter władzy oraz rolę jaką odgrywa w zetknięciu z nią etyka oraz religia. Jak widać, w pierwszym okresie, kiedy powszechna uwaga skupiona była na odzyskaniu niepodległości oraz modelu nowego państwa aspekty polityczne w literaturze fantastycznej były najczęściej wykorzystywane w perspektywie filozoficznej i kulturowej. Jeżeli podejmowały tematykę władzy to w bardzo szerokim kontekście. Nawet w prozie dla młodzieży polityka związana raczej była z funkcją dydaktyczną.

2. W kręgu totalitaryzmu

2.1. Gra z socrealizmem

Utrata niepodległości po 1945 w wyniku ustaleń w Jałcie i Poczdamie nie tylko wprowadziła Polskę w pole politycznej, gospodarczej i militarnej dominacji sowieców, ale także odcięła ją żelazną kurtyną od kultury Zachodu. Jednak trudno wskazać wśród twórców powieści fantastycznych tamtego okresu apologetów nowego porządku politycznego tej miary i zaangażowania jakie prezentowali pisarze rosyjscy jak chociażby Iwan Jefremowa czy Aleksander Bielajew. Przedwojenne powieści fantastyczne nie były wydawane i powoli ulegały zapomnieniu. Pisarze tworzący jeszcze w czasach poprzedzających wybuch wojny nie ulegali charakterystycznemu dla twórców socrealizmu koniunkturalizmowi i stawali się twórcami niszowymi. Wśród nielicznych powieści fantastycznych z tego okresu wprowadzających motyw realizmu socjalistycznego można wskazać *Obłok Magellana*⁵ Stanisława Lema, bardzo ważną powieść o Kontakcie, która jednak posiada charakterystyczne dla socrealizmu aspekty dydaktyczne i nie ucieka od deprecjonowania kultury Zachodu. Było to jednym z charakterystycznych zabiegów socrealizmu prowadzącym do prezentowania ideologicznych wrogów jako osoby i społeczeństwa istniejące na niższym poziomie rozwoju kulturowego i cywilizacyjnego. Należy jednak pamiętać, że już w wcześniejszej powieści *Astronauta*⁶, opisującej odległą o 1 000 lat przyszłość w której na całej Ziemi panuje komunizm. Jest to zgodne ze stworzonymi przez Jefremowa i zaakceptowanymi politycznie przez Moskwę kanonami

¹ J. Żuławski, *Stara Ziemia*, Kraków 1911.

² A. Lange, *Miranda*, Warszawa 1924.

³ H. G. Wells, *Men Like Gods*, Cassell, McMillan Inc. 1923.

⁴ M. Buyno-Arctowa, *Wyspa mędrców*, t. 1–4, Warszawa 1929–1930.

⁵ S. Lem, *Obłok Magellana*, Warszawa 1959.

⁶ S. Lem, *Astronauta*, Warszawa 1951.

politycznych figur przyszłości. Jednak Lem tworząc tę powieść wykracza poza ograniczenia poetyki socrealizmu skupiając fabułą wokół zagadnień psychiki człowieka w czasie lotów międzygwiazdnych. Sam fakt wprowadzenie do powieści motywów związanych z psychotroniką już był uznawany za polityczny defekt, gdyż w tamtym czasie była ona traktowana jako nauka z Zachodu — politycznie podejrzana i nieakceptowana. Pisarze wpisujący się w nurt socrealizmu w fantastyce sięgali także po specyficznie realizowane koncepcje utopijne. Były one związane lub wizjami atomowych konfliktów lub też wielkich industrialnych projektów ukierunkowanych na kolosalne zmiany warunków geograficznych środowiska mających służyć rozwojowi gospodarstwu. Można to zauważyć zarówno w *Astronautach* Lema jak i *Katastrofie na „Słońcu Antarktydy”*¹ Adama Hollanka. Pomimo, iż podejmowanie w polskiej powieści fantastycznej aspektów socrealistycznych było raczej incydentalne i bardzo często świadomie marginalizowane należy pamiętać, że atrakcyjność tego nurtu dla nielicznych twórców trwała do początku lat osiemdziesiątych przy silnym wsparciu politycznym i wydawniczym państwa. Najlepszym tego przykładem pozostaje wydana w 1980 powieść Lucyny Penciak *Neurony zbrodni*².

2.2. Nurt socjologiczny — próba odkłamania systemu

Nurt socjologiczny w polskiej fantastyce jest najciekawszym zjawiskiem literackim podejmującym problematykę polityczną. W Polsce zjawisku temu poświęcono wiele opracowań a nazwiskiem Janusza A. Zajdla nazwano najważniejszą literacką nagrodę przyznaną przez Fandom polskim twórcom. Spośród twórców tego nurtu warto przedstawić dwóch najważniejszych pisarzy — prof. Edmunda Wnuka-Lipińskiego, wybitnego socjologa zajmującego się problematyką transformacji politycznej i społecznej oraz Janusza A. Zajdla.

Wnuk-Lipiński napisał na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych bardzo ważną trylogię *Apostezjon*³. Akcja osadzona jest na wyspie, co już w samo w sobie przywołuje obrazy utopijnej tradycji. Zamknięta na wyspie społeczność funkcjonuje według modelu totalitarnego. Absolutną władzę sprawuje Zespół Ekspertów. Gwarantem bezpieczeństwa władzy są tajne służby, rozbudowana sieć obozów karnych oraz zamknięta strefa całkowicie pozbawiona dostaw żywności. Władza ta oparta jest na przemocy i terrorze, które mają prowadzić do całkowitych zmian osobowości. Społeczeństwo jest całkowicie ubezwłasnowolnione. Wszelkie dobra podlegają reglamentacji. Trylogia pokazuje trzy perspektywy funkcjonowania w takim systemie. Pierwsza związana jest z przedstawicielami władzy. Począwszy od Zespołu Ekspertów, poprzez wysokich oficerów służb bezpieczeństwa aż po zwykłych strażników i wykonawców poleceń. Ludzi aparatu władzy wiąże się z nim dla własnych, partykularnych zysków. Postawieni najwyżej dla bezkarności i potęgi politycznej. Wyżsi urzędnicy dla poczucia wyższości

nad resztą społeczeństwa, natomiast najniżej stojący, to ci którzy najczęściej wcześniej przeszli w karnych ośrodkach procedurę niszczenia osobowości i całkowitego ubezwłasnowolnienia. To co współtworzy tu ludzi systemu, to po pierwsze władza nad pozostałą częścią społeczeństwa, po drugie możliwość pozostawiania poza systemem reglamentacji dóbr, a po trzecie strach. Druga perspektywa ukazuje członków zamkniętego społeczeństwa, bezwolnie wykonującego dyrektywy władzy i skupionego na pozornym bezpieczeństwie jakie daje reglamentacja dóbr dla pracujących ludzi. Trzecia i najciekawsza grupa, to oportuniści. Pojawiają się zwyczajni kryminaliści, ale także zbuntowani przedstawiciele dawnej warstwy średniej oraz dawnych grup subkulturowych, trzecią perspektywę wskazują mieszkańcy zamkniętej przez władzę zbuntowanej części wyspy, tak zwanej Strefy. Władza oprócz dystrybucji żywności organizuje także Igrzyska, wszystko dla tych, którzy przestrzegają jej praw i rezygnują z samostanowienia i wolności. Odrzucając przy tym cały odrzucony przez rewolucję dawny, obywatelski model życia. Poszukiwanie wolności wiąże się nie tylko z wykluczeniem z systemu dystrybucji dóbr i głodem, ale także możliwością trafienia do obozu. Przywracanie do rewolucyjnej wspólnoty zawsze związane jest niszczeniem osobowości więźniów i kształtowaniem „nowego — rewolucyjnego człowieka”. Dla Zespołu Ekspertów poszczególne członkowie podległego im społeczeństwa zostają zredukowane do kategorii przedmiotowej. Więzienie, torturowanie i zabijanie ma dla nich wymiar pragmatyki pozbawionej aspektu moralnego. Wnuk-Lipiński stworzył obraz społeczeństwa rewolucyjnego w czasie trwania terroru mającego nie tylko utrwalić władzę ale i zniszczyć resztki dawnego modelu świata. W efekcie ukazała system całkowicie wykluczający ludzką wolność i godność. Wynikiem tego, jest niestabilność systemu fundowana przez czynnik ludzki. Człowiek zniewolony, zredukowany i zmuszony do wegetowania zawsze jednak pozostaje człowiekiem. Nie zawsze w pełni świadomym wagi tego, czego go pozbawiono. Jeżeli ujrzy możliwość odzyskania godności i wolności to uruchomi model buntu. System oparty na totalnej przemocy w *Apostezjonie* wskazuje na potencjalne możliwości nie tylko zniewolenia umysłu ale też wewnętrznej emigracji, subkulturowej ucieczki i radykalnego buntu.

Drugi bardzo ważny pisarz nurtu socjologicznego to Zajdel. W najważniejszych swoich powieściach podejmuje nie tylko problem mechanizmu sprawowania władzy w systemie totalitarnym, ale także ukazuje procesy narodzin takiej władzy i to najważniejsze to funkcjonowanie ludzi w takich systemach. Wśród opisów procesu przejmowania władzy prowadzących do systemów totalitarnych najciekawszy jest ten z powieści *Cała prawda o planecie Ksi*⁴. W prostej fabule zorganizowanej wokół motywu kosmicznej kolonizacji pojawia się zasadniczy motyw rebelii w początkowym momencie kolonizacji, kiedy część kosmonautów jest jeszcze zahibernowana. Efektem buntu jest przejęcie władzy przez terrorystów. Wybudują oni tylko nielicznych fachowców, którzy budują bunkier, w którym ukryta zostaje całość zapasów z Ziemi.

¹ A. Hollanek, *Katastrofa na „Słońcu Antarktydy”*, Katowice 1984.

² L. Penciak, *Neurony zbrodni*, Warszawa 1980.

³ E. Wnuk-Lipiński, *Apostezjon* t. 1–3, Warszawa 1979–1989.

⁴ J. Zajdel, *Cała prawda o planecie Ksi*, Warszawa 1983.

Sprawowanie władzy opiera się nie tylko na limitowaniu ilości wybudzonych kolonistów, nad którymi można sprawować całkowitą władzę, ale przede wszystkim na mechanizmie budowania całkowitego posłuszeństwa poprzez reglamentowanie żywności. Nowym aspektem jaki pojawia się u Zajdla jest natomiast systemowe kłamstwo mające tłumaczyć zaistniałą sytuację. W tym wypadku jest to informacja o kradzieży dokonanej jeszcze na Ziemi. Takie kłamstwo tworzy nie tylko iluzorycznego wroga, przeciwko któremu konieczna walka ma zmuszać do konsolidacji całe społeczeństwo, ale także daje moralne alibi samym terrorystom, którzy występują w roli zbawców wspólnoty. Efektem takiej rewolucji, w której władzę zdobywają terroryści i opierają ją na kłamstwie, terrorze oraz dehumanizacji jednostki jest stworzenie systemu społecznego opartego na pełnej anonimowości i totalnym nadzorze. Wszyscy noszą numery. Elita od 1 do 10, pozostali coraz wyższe. One nie tylko anonimizują członków społeczeństwa, ale także określają miejsce w społecznej hierarchii. Końcowy efekt takiego działania podobnie jak w powieści *Zwycięzca* Żuławskiego prowadzi do hierarchicznego zacofania całej społeczności kolonistów. W powieści *Wyjście z cienia*¹ mechanizm kłamstwa jest już tak precyzyjnie dopracowany, że jego praktycznym efektem jest całkowite przekłamanie rzeczywistości. Kłamstwo już nie skrywa właściwych intencji grupy sprawującej władzę, ale wręcz generuje figurę powszechnego wroga. W efekcie cała negatywnie nastawiona opinia wspólnoty ukierunkowana zostają w jedyne potencjalnego sprzymierzeńca. Sam mechanizm wprowadzania systemowego kłamstwa w przestrzeń publiczną jest tak skonstruowany, że właściwi agresorzy z Kosmosu przedstawiają się ludzkości jako jedyni obrońcy przed nadciągającym zagrożeniem. W efekcie ziemskie rządy proszą o pomoc i protektorat, które *de facto* nie są niczym innym tylko formą zamierzonej kolonizacji. Istota kłamstwa polega na tym, że uzurpatorzy przedstawiają się jako obrońcy, ukrywając swoją właściwą naturę oraz tożsamość. Trwanie w zniewoleniu to, w tym wypadku, trwanie w przeświadczeniu, że kłamstwo ukazuje prawdziwą naturę pomocników.

Jednym z najważniejszych aspektów w jakich pokazuje totalitarne systemy Zajdel jest prezentacje tworzenia biernego i zatowizowanego społeczeństwa. W powieści *Cylinder van Troffa*² pojawiają się motywy ubezwłasnowolnienia astronautów po powrocie z długotrwałej wyprawy. Ubezwłasnowolnienie jest ukazywane jako kara, ale jako środek wspomagający adaptację, a więc pewna forma pomocy. Społeczeństwo, dla którego wolność wyboru nie jest wpisana w kondycję człowieka jest oparte na całkowitej opiece zautomatyzowanego systemu. Wolność zostaje poświęcona w imię komfortu i bezpieczeństwa. Ten model ulega radykalizacji w powieści *Paradyzja*³, której akcja toczy się na sztucznych satelicie Tartaru, która ogłosiła niepodległość. Żyjące tam społeczeństwo podlega totalnej inwigilacji. Ludzie podejrzani o sprzeciwianie się władzy znikają. Istotą sprawowanie

władzy jest kolejny raz kłamstwo systemowe, które w tym wypadku tworzy społeczną iluzję samej Paradyzji. Osada ta jednak nie istnieje, ale wspólnota wciąż żyje na Tartarze.

W przywołanych powieściach Zajdla pojawia się nie tylko opis roli systemowego kłamstwa i związanego z nim procesu zniewolenia społeczeństwa. Bardzo ważną rolę pełni tu jednostkowy bohater zmierzający do odkrycia prawdy i nie zgadzający się na trwanie w pozornie bezpiecznym zniewoleniu. Walka o prawdę to zarówno walka o własne prawo do prawdy jak i walka z systemem opartym na kłamstwie. Co istotne ta walka prawie zawsze jest walką samotną. Z tego też powodu często porównuje się protagonistów Zajdla do wielkich romantycznych bohaterów polskiej literatury wieku XIX. Samotnych, heroiczych i niezłomnych. Tragiczne w powieściach Zajdla jest ukazywanie bierności anonimowego człowieka współtworzącego zatowizowane społeczeństwo. Walka o prawdę często spotyka się u Zajdla z wrogim nastawieniem poszczególnych członków takiej społeczności starających się za wszelką cenę zachować tę minimalną ilość dóbr egzystencjalnych jakie w zamian za bierne zniewolenie oferuje totalitarny system władzy.

2.3. W kręgu pytań filozoficznych

Tę grupę powieści fantastycznych, których zasadniczym wątkiem jest próba diagnozowania mechanizmów politycznych w tym władzy totalitarnej należałoby zamknąć powieścią *Powrót z gwiazd*⁴ Lema. W odróżnieniu od przy Zajdla i Wnuka-Lipińskiego Lem nie testuje mechanizmów władzy opartych na systemowym kłamstwie i terrorze. W tej powieści pojawia się modelowe konsumpcyjne społeczeństwo przyszłości, w którym nie ma ludzi chorych ani starych. Panuje powszechny kult młodości powiązany z technologiami pozwalającymi na przedłużanie młodości. Brak tam również jakichkolwiek form przemocy indywidualnej i instytucjonalnej. Jest efektem dobrowolnej betryzacji, polegającej na chemicznym zlikwidowaniu w mózgu ośrodka agresji. Ludzie nie odczuwają także potrzeby rywalizacji ani potrzeby ryzyka. Stąd też brak jakichkolwiek zachowań ekstremalnych, w tym także sportowych. W czasach powszechnej robotyzacji ludzie nie muszą już pracować. W efekcie w tej literackiej wizji Nowej Epoki Humanizmu „zabito w człowieku człowieka”⁵.

Lem jednak nie uciekał od tematyki politycznej. Nie podejmował co prawda zagadnień charakterystycznych dla demaskatorskiego nurtu socjologicznego polskiej fantastyki. Stawiał jednak niezwykle istotne filozoficzne pytania wskazujące na specyfikę społecznego fenomenu ludzkości. W początkowych powieściach takich jak *Obłok Magellana*, *Astronauta*, i *Człowiek z Marsa*⁶ można jeszcze wskazać na ślady wpływu socjalistycznych koncepcji będących wynikiem świadomej polityki Moskwy wobec państw satelickich. A jednak już w tych powieściach pomimo wprowadzonych tam socjalistycznych uniwersaliów społecznych Lem wpisuje je raczej charakterystyczne dla Jonathana Swifta i George'a Orwella

¹ J. Zajdel, *Wyjście z cienia*, Warszawa 1983.

² J. Zajdel, *Cylinder van Troffa*, Warszawa 1980.

³ J. Zajdel, *Paradyzja*, Warszawa 1984.

⁴ S. Lem, *Powrót z gwiazd*, Warszawa 1961.

⁵ Ibidem, s. 136.

⁶ S. Lem, *Człowiek z Marsa*, Kraków 1994.

przestrogi dla świata. W tym wypadku skierowane na komunistyczny eksperyment społeczny. W powieściach takich jak *Maska*¹ czy *Eden*² motywy polityczne nie wyznaczają już zasadniczego nurtu fabuły. Są jednak istotnym, często negatywnie waloryzowanym horyzontem znaczeń wobec których zostają postawieni główni bohaterowie. W *Edenie* jest to zagadnienie eugeniki. W *Masce* są to problemy dotyczące determinizmu oraz istoty wolności. Najciekawsza zdaje się być jednak powieść *Wizja lokalna*³, mająca cechy swiftowskiej fantazji będącej swoistą kontynuacją eksploracji zagadnień opisywanych już w *Powrocie z gwiazd*. Lem przeprowadził tu literacką analizę fenomenu rozwoju zarówno technologicznego jak i społecznego. Doskonałość techniczna cywilizacji powiązane została z systemowym zniewoleniem mającym na celu chronić i uszczęśliwiać ludzi. Jednak taki utopijny model także doprowadził do buntu części społeczeństwa, która wyżej ceniła wolność niż ocalającą ingerencję systemu. Konkluzje zawarte w tej powieści zdają się stwierdzać, że nie idealnych rozwiązań w dziedzinie zarządzania społeczeństw. Lem tym samym wykroczył w swojej twórczości literackiej poza krytykowanie modeli władzy totalitarnych i wszedł w pole bliższych mu rozważań filozoficznych. O ile w pierwszym etapie można wskazywać na obecny u niego podział świata na dobrą i złą część oraz obecną nadzieję na mogące w przyszłości nastąpić doskonalenie struktur społecznych, to już późniejsze powieści zdają się przenosić wątki polityczne w pole studiów na społecznościach sztucznych twórców. To tam Lem wskazuje na dwa zasadnicze komponenty polityki. Pierwszy abstrakcyjno-modelujący skupiony na pytaniu o to jak urządzić społeczeństwo. Drugi podnosi zagadnienia tego, co musi pozostać niezmiennie aby nie utracić gatunkowej i kulturowej tożsamości. Z całą pewnością filozoficzne pytania o naturę władzy obecne w powieściach Lema wyznaczają najbardziej abstrakcyjny aspekt podejmowania tematyki politycznej wśród polskich twórców fantastyki.

2.4. Ironiczne zwierciadło baśni — między ucieczką i polemiką

Jak widać zagadnienie uwikłania człowieka w działania państwowej władzy stają się znacznie bardziej intrygujące, gdy władza ta manipuluje kategoriami aksjologicznymi, wykorzystując przy tym aspekt konieczności. Wśród tekstów fantastycznych proza Marcina Wolskiego jest zjawiskiem całkowicie osobny, podobnie jak i sam autor. To jedyny chyba polski prozaik tworzący literaturę popularną, który jako satyryk i felietonista odnosił sukcesy artystyczne w dwóch tak wykluczających się systemach władzy. Był zarówno członkiem PZPR przed 1989 rokiem jak i felietonistą w *Tygodniku Solidarność* po 1989. Obecnie związany jest prawniczym ośrodkiem politycznym i tworzy powieści silnie nawiązujące do spiskowej teorii najnowszej historii Polski. Istotne jest jednak, to że zaproponowane przez niego literacie pomysły nie tylko wieńczą okres związany z wpływami socjalistycznej

władzy, ale wnoszą także zupełnie nową perspektywę związaną z satyrycznym aspektem wczesnej twórczości Wolskiego. W pierwszych powieści podejmuje on zagadnienia legitymizacji władzy. W *Agencie dołu*⁴ będącym swobodną literacką adaptacją motywu mitologemu millenarystycznego pojawiają się figury Mr Priapa, barona Draculi oraz barona Frankensteina. Tego specyficznego zbioru dopełnia główny bohater będący potomkiem diabelskiego rodu. To niezwykle silne nacechowanie fantastyką jest typowe dla autorów konstatujących socjalistyczny model władzy. Fantastyka wykluczała realizm a jego brak wykluczała zainteresowanie cenzury. Analogiczny mechanizm obecny jest w *Laboratorium nr 8*⁵. Mamy tu do czynienia zarówno z obrazami wskazującymi na subtelne mechanizmy manipulowania ludźmi, w tym także ludźmi, którym wydaje się, że są ludźmi sprawującymi władzę. Widać tu także konsekwencje antropologiczne oddziaływania władzy, zachowującej paradygmat machiavelliczny, które z reguły prowadzą do uprzedmiotowienia człowieka, z wszelkimi tego konsekwencjami, to jest ignorowaniem jego prawa do prawdy, wolności i samostanowienia, a nade wszystko nie postrzegania w człowieku indywidualności, a tylko policzalny element społecznej masy lub co najwyżej użyteczną funkcjonalność na strategicznej szachownicy. Najbardziej istotne jest jednak w przypadku fabuły operowanie funkcjami konstruowania iluzji władzy oraz ich wpływu na rządzącego oraz rządzonego. Bardzo często władza okazuje się grą pozorów, którym ulegają w takiej samej mierze grający nią decydenci jak i ich podwładni. A to z kolei ukazuje władzę nie tylko jako rzeczywistość wypełnioną fałszywymi intencjami oraz pozornymi gestami, ale przede wszystkim jako przestrzeń znaczeń, mechanizmów i zachowań, które budzą w człowieku zarówno to co w nim najpiękniejsze jak i najstraszniejsze. W *Laboratorium nr 8* będącym chyba najciekawszym literacko tekstem omawianej trójki Wolski wprowadza po raz pierwszy bardzo czytelne aluzje do sposobów sprawowania władzy charakterystycznych dla mechanizmów obecnych w krajach tak zwanej demokracji ludowej. Mamy tu do czynienia z obrazem tworzenia przez władzę zamkniętej i całkowicie wyizolowanej strefy, w której mieszkańcy poddawani są systematycznemu praniu mózgu. Najistotniejsze jest jednak, to, że Wolski nie przestał stosować tej poetyki także po 1989. Powstają wówczas *Antybaśnie*⁶, w których wątki fantastyczne i baśniowe łączą się komentarzami do polityki trzeciej Rzeczypospolitej (datowanej od 1989 roku). Wolski tym samym nie tylko zamyka częścią swojej twórczości okres socjalistyczny, ale jako jeden z pierwszych rozpoczyna komentowanie nowych struktur władzy. Istotne jest to, że posługując się fantastyką zainicjował satyryczny model odniesienia do polityki, a wiążąc fantastykę z wątkami kryminalnymi i historycznymi otworzył sobie drogę do thrillerów politycznych oraz powieści typu political fiction, w których w latach późniejszych zaczęnie polemizować z oficjalną wizją najnowszej historii Polski.

¹ S. Lem, *Maska*, Kraków 1976.

² S. Lem, *Eden*, Warszawa 1959.

³ S. Lem, *Wizja Lokalna*, Kraków 1982.

⁴ M. Wolski, *Agent Dołu*, Warszawa 1988.

⁵ M. Wolski, *Laboratorium nr 8*, Warszawa 1980.

⁶ M. Wolski, *Antybaśnie*, Warszawa 1991.

Kończący się w 1989 roku okres dominacji totalitarnej w polskiej rzeczywistości społecznej i politycznej zamyka także model socjologiczny polskiej fantastyki. Zasadniczą cechą powieści fantastycznych wykorzystujących motyw polityczny była próba intelektualnego demitologizowania systemu władzy opartego na systemowym kłamstwie oraz przemocy.

3. Poszukiwanie nowego ładu po 1989 roku

Rewolucja Solidarności w 1989 roku nie tylko umożliwiła wprowadzenie demokratycznego modelu władzy ale także stworzyła możliwość dyskusji na temat polskiej tradycji politycznej oraz najnowszej historii. Było to związane z jednej strony z kwestią zarówno odkrycia mechanizmów władzy socjalistycznej, w tym elementu tworzenia nowych elit i zachowania się przedstawicieli dawnych elit. Skutkiem tego było pojawienie się trzech zasadniczych tematów podejmowanych prozie jak i polemikach politycznych. Pierwszy z nich związany był z powrotem do historii Polski w celu poszukiwania mechanizmów upadku i odrodzenia państwowości. Drugi wiązał się z odkryciem prawdziwej historii Polski w czasach władzy socjalistycznej. Natomiast trzeci związany był z kulturowymi mitami i symbolami ważnymi dla polskiej państwowości i tożsamości. Wszystkie te tematy znalazły swoje realizacje literackie w powstających w tym okresie powieściach fantastycznych.

Już na wstępie należy zaznaczyć, że wykorzystywanie motywów politycznych w powieściach fantastycznych w 1989 jest zjawiskiem znacznie bardziej złożonym niż w okresach wcześniejszych.

3.1. Strategie polemiczne

Wśród autorów powieści polemicznych najciekawszy wydaje się przywoływany już Marcin Wolski. W jego powieściach pojawiają się zarówno motywy alternatywnych historii jak i literackie polemiki a nawet oskarżenia. Najciekawszą grupę tekstów poświęconych władzy tworzą jednak powieści, w których Wolski skupia akcję wokół najnowszej historii Polski. Teksty te mają nieco zróżnicowaną poetykę, a także i precyzyjnie ujmowaną perspektywę oglądu wyżej wymienionych kwestii. W zbudowanej z trzech powiązanych ze sobą fabularnie powieściach (*Nieprawe łóżę*¹, *Noblista*², *Kryzys historii*³) trylogii pojawia się złożony obraz rzeczywistości z czasów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Pierwsza powieść przynosi bardzo radykalny i różny od zawartego w podręcznikach obraz rodzimego aparatu komunistycznych polityków i decydentów. Początek fabuły osadzony jest w wydarzeniach z czasów II wojny światowej, ale są różne od ich wersji zawartej w podręcznikach i podawanej do publicznej wiadomości. Podobnie jak różne widzimy postawy bohaterów, będących powszechnie znanymi politycznymi postaciami w sytuacjach, gdy występują publicznie oraz tam, gdzie życie ich toczy się w intymnej prywatności. Do tego dodać należy powszechnie przez nich stosowany mechanizm kłamstwa historycznego i politycznego,

co wyraźnie ukazuje wątek z walka lewicowego podziemia z AK. Skutek tego jest taki, że pojawia się pytanie, co tych ludzi motywowało, w chwili, gdy zdradzali żołnierzy AK podczas Powstania Warszawskiego, jeżeli patriotyzm, to jaki, bo z całą pewnością różny od tego, którym powodowali się inni Polacy. Do tego obrazu fałszowania historii, likwidowania przeciwników, zmiany postrzegania istotnych kwestii racji stanu dochodzi jeszcze wszechobecna obłuda, mająca skrywać ich relacje z hegemonem ze Wschodu oraz prawdziwe oblicze władzy w Polsce. Ten mechanizm spisku, politycznego kłamstwa ma wszelkie znamiona zdrady funkcjonującej według mechanizmu „kto z kim przeciwko komu”. Przy czym Wolski wprowadza tu do gry sowieckie tajne służby. W drugiej powieści tej trylogii, to jest w *Nobliście* pojawia się postać współczesnego polskiego noblisty, żyjącego od lat na emigracji, ale pozostającego dla Polaków w kraju moralnym i duchowym nauczycielem. Mamy bowiem do czynienia już nie tylko z fałszowaniem historii czy też własnej biografii, ale dotykamy tu zarówno problematyki „heglowskiego ukąszenia” i jego skutków zarówno w perspektywie politycznej jak kulturowej, a nade wszystko indywidualnej. W konsekwencji pojawia się taki obraz elity intelektualnej, która wchodziła w alians z władzą ludową z powodów często merkantylnych, dla własnej korzyści materialnej odrzucając ethos, w jakim była kształcona. Tworzyła później „zmodyfikowany” obraz rzeczywistości i człowieka, na użytek nowych władz i sobie na chwałę, zaczynając wierzyć we własną prometejskość. Kiedy jednak rzeczywistość polityczna uległa radykalnej zmianie należało znaleźć usprawiedliwienie dla własnej zdrady lub starać się ją ukryć za wszelką cenę. Tym samym Wolski wskazuje na dwa ważne aspekty polskiego doświadczenia demokracji ludowej. Pierwsze oparte na uwikłaniu w jej mechanizmy oraz przyczyny podejmowania takich decyzji, które nie miały nic wspólnego z ideologią oraz drugie pojawiające się już po 1989 roku, kiedy uczestnicy tamtych wydarzeń, będący wówczas konsumentami nowego ładu czynią wszystko aby zafalszować własną historię. Jest to o tyle bardziej skomplikowane, że jako osoby publiczne i w dodatku kreujące modele kulturowych postaw były w oczach wielu autorytetami, których fingowane życiorysy miały uwiarygodniać tezy głoszone przez nich. Ukazanie po 1989 prawdziwej wersji ich tajnych biografii nieść musiałoby ze sobą nie tylko zdyskwalifikowanie ich kulturowego przesłania lecz także ich samych. Wątek tajnych służb innych krajów wpływających na polską politykę doprowadził Wolskiego w konsekwencji do powieści *7:27 do Smoleńska*⁴, w której z katastrofy lotniczej pod Smoleńskiem z 2010 roku, w której zginął prezydent Lech Kaczyński uczynił zamach terrorystyczny zorganizowany przez obce służby. Powieść ta jak i kolejna *Dzień zapłaty*⁵ z tej dylogii podejmuje nie tylko wątki wielkiej polityki, ale przede wszystkim wpisuje się w polityczne wykorzystywanie tej tragedii w polskiej polityce wewnętrznej.

¹ M. Wolski, *Nieprawe łóżę*, Poznań 2007.

² M. Wolski, *Noblista*, Poznań 2008.

³ M. Wolski, *Kryzys historii*, Poznań 2009.

⁴ M. Wolski, *7:27 do Smoleńska*, Poznań 2014.

⁵ M. Wolski, *Dzień zapłaty*, Poznań 2015.

3.2. Zwierciadła satyry i groteski

Jednak znacznie ciekawsze są powieści, w których podejmuje on próbę satyrycznego ukazania współczesnych polityków, takich jak prezydenci Lech Wałęsa *Cud nad Wisłą*¹ czy Bronisław Komorowski *Prezydent von Dyzma*². Zupełnie inny aspekt polityczny podejmuje w powieści *Post-Polonia*, w której do absurdu sprowadza ważne figury wyobrażeń kulturowych uobecnione w fantastycznych realiach nowego ładu politycznego. Ta gra znanymi wszystkim czytelnikom symbolicznymi figurami bohaterów kulturowych jest pierwszą próbą redefiniowania, w tym wypadku satyrycznego tradycji opartej na XIX wzorcach. Powraca także Wolski do powieści satyrycznych pisanych przed 1989 takich jak *Agent Dołu Czarci pomiot*³, w którym grając mitem millenarystycznym ukazuje w krzywym zwierciadle efekty transformacji. Atrakcyjność jego wizji wiąże się niestety także z polskim modelem politycznym i gospodarczym, którego efekty zarówno przed 1989 jak i po nim ciągle pozostawiają wiele do życzenia. Z tego też powodu tak znane słuchowiska jak *Matriarchat* mający wiele cech wspólnych z filmem *Seksmisja*, komedią sprzed 1989 wyśmiewającej system władzy totalitarnej ukazanej w rzeczywistości fantastycznej zostają wydanych w formie powieści *Świnka, Matriarchat*⁴. Satyryczne traktowanie polityki w czasach transformacji wskazuje na znaczny dystans jaki przynajmniej część czytelników ma do wydarzeń publicznych. Wolski satyrycznie traktuje bieżącą politykę, jak ma to miejsce kryminałem politycznym *13 gabinet*⁵. Nie ucieka od satyrycznego przerysowywania postaw i cech najważniejszych graczy politycznych, w tym także prezydentów. I poddaje resentymentowi narodową mitologię począwszy od jej romantycznych wzorców, które parodiuje wpisując je w faustowski model obecny w trylogii *Agent Dołu* a skończywszy na parodiującej współczesną sytuację polityczno-społeczną w Polsce i Unii Europejskiej w powieści *Post-Polonia*. Tu także wprowadza bohaterów czytelnie powiązanych z wielkimi figurami literackimi polskiej tradycji jak Kordian. Wszyscy ci bohaterowie jak i znane z literatury narodowej motywy historyczne tu zostają wpisane w świat odwrócony na opak w efekcie czego podlegają satyrycznemu przewartościowaniu.

Jeszcze bardziej radykalny zabieg pojawia się cyklu groteskowej fantazy autorstwa Andrzeja Pilipiuka poświęconego postaci Jakuba Wędrowycza⁶. W kolejnych powieściach obiektem groteskowego przerysowania stają się zarówno wielcy przywódcy sowieccy jak Lenin czy Stalin. Działanie służb sowieckiego wywiadu także zostaje ujęte w ramach prześmiewczych technik groteski. Tak samo Pilipiuk traktuje zarówno władzę ludową jak i demokratyczną. W tym niezwykle obrazoburczym i prześmiewczym cyklu widoczny jest ważny aspekt społeczny. Polacy, dla których przez lata niewoli tradycja historyczna była święta w zmienionym

demokratycznie państwie zaczynają powoli nabierać dystansu do własnych dziejów oraz do samych siebie. Jednak dystans ten póki co, wyznaczają tylko nieliczne, aczkolwiek bardzo popularne propozycje literackiej fantastyki. Pilipiuk wprowadza w swojej twórczości także nieobecny fantastyce socjologicznej model wykorzystywania motywów politycznych do konstruowania mechanizmów współtworzących świat przedstawiony, które to mechanizmy także podlegają następnie groteskowemu przewartościowaniu. Widoczne to jest chociażby w cyklu z *Wampirem*⁷, w którym wampiry widzimy w biednych realiach socjalistycznej gospodarki zmuszone do pozarynkowego poszukiwania niezbędnych do życia towarów i zazdrośnie spoglądające na kuzynów z USA. Ubóstwo towarzyszące ruinie gospodarki socjalistycznej staje się w tym wypadku tłem dla groteskowo ujmowanych postaw, które już nie rodzą strachu a jedynie śmiech. W *Wampirze z MO*⁸ pojawia się motyw ZOMO z okresu stanu wojennego. Natomiast w *Wampirze z KC*⁹ wampiry zmuszone zostają do przeżycia początkowego okresu transformacji z wszystkimi jego bolesnymi zabiegami zmieniającymi upadającą gospodarkę planowaną w wolnorynkową. Ten sposób wykorzystywania motywów politycznych został o wiele bardziej twórczo rozwinięty przez innych pisarzy, o czym będę jeszcze pisał.

3.3. Historie alternatywne

Wśród polskich powieści tworzących historie alternatywne bardzo trudno jest wskazać te, w których motywy polityczne nie będą jedną z dominant kompozycyjnych. Zasadniczo można tu wskazać na trzy grupy tekstów powiązanych z różnymi epokami historycznymi. Pierwsza z nich skupiona jest wokół wydarzeń średniowiecznych. Zazwyczaj podejmowana w nich jest kwestia alternatywnych początków chrześcijaństwa na terenach dawnej Polski. W powieści Jacka Inglota *Quietus*¹⁰ której pierwsze wydanie miało miejsce w 1997, a w wersji rozszerzonej powieść trafia po latach do serii *Zwrotnice czasu*. Pomysł Ingłota jest bardzo ciekawy. Opisuje on zdarzenia zachodzące w wczesnym średniowieczu, na terenach zamieszkałych przez Polan. Z tym, że chrześcijanie w jego świecie nadal są traktowani jako podejrzana sekta i prześladowani. Najistotniejszy jest jednak model kultury i państwa oparty na pogańskich wzorcach Rzymu. Tym samym Ingłot pokazuje jak mogłaby przebiegać procedura państwowotwórcza na terenach Polski w rzeczywistości, w której nie ma miejsca upadek Rzymu, a chrześcijaństwo nie pełni swej kulturotwórczej funkcji. Ze zbliżonym zabiegiem mamy do czynienia w mikropowieści Konrada Lewandowskiego: *Wysłanniczka bogini*¹¹ wydanej w dylogii pod tytułem *Utopie*¹². W tym przypadku Lewandowski snuje jednak obraz, w którym Polska przyjęła chrzest i kulturę

¹ M. Wolski, *Cud nad Wisłą*, Warszawa 2010.

² M. Wolski, *Prezydent von Dyzma*, Poznań 2013.

³ M. Wolski, *Agent Dołu Czarci pomiot*, Warszawa 2009.

⁴ M. Wolski, *Świnka, Matriarchat*, Lublin 2002.

⁵ M. Wolski, *13 gabinet*, Warszawa 2011.

⁶ A. Pilipiuk, *Oblicza Wędrowycza*, t. 1–9, Lublin 2002–2019.

⁷ A. Pilipiuk, *Cykl z Wampirem*, t. 1–3, Lublin 2011–2018.

⁸ A. Pilipiuk, *Wampir z MO*, Lublin 2013.

⁹ A. Pilipiuk, *Wampir z KC*, Lublin 2018.

¹⁰ J. Ingłot, *Quietus*, Wrocław 1997.

¹¹ K. Lewandowski, *Wysłanniczka bogini*, [w:] tegoż: *Utopie*, Warszawa 2014.

¹² K. Lewandowski, *Utopie*, Warszawa 2014.

łacińską. Jednak Kazimierz Odnowiciel, tu często zwany też Odstępcą odrzuca chrześcijaństwo jako element zagrażający tożsamości kulturowej Polan i innych ludów Północy i zaczyna poszukiwać możliwości zbudowania przeciwwagi dla cywilizacji karolińskiej w oparciu o tradycje Słowian. W efekcie otrzymujemy obraz, w którym powstaje sojusz pogańskich ludów Północy mający przeciwstawić się zapędowi cesarza i papieża. Najciekawszy jest jednak model kulturowy, jaki ma zagwarantować i odrębność polityczną i tożsamość kulturową. Opiera się on na przestrzeganiu praw boskich, tradycyjnie sankcjonowanych modeli zachowań i prymacie mądrości oraz autorytetu. Nic dziwnego, że tom Lewandowskiego dostał tytuł *Utopie*. Druga powieść nie jest już tak ciekawa, Autor odtwarza w niej obraz XV wiecznej Europy, w której nie dochodzi do bitwy pod Grunwaldem ze względu na niezwykle zachowanie na polu bitwy królowej Jadwigi, a ruchy husyckie tłumi Joanna D'Arc, która następnie staje się królową Polski. W tym przypadku mamy także ciekawą spekulację obrazującą rycerską Europę, w której bardziej liczy się *ethos* rycerski niż strategię i gry polityczne. Najciekawszą powieścią w tym zbiorze pozostaje *Wieczny Grunwald*¹ Szczepana Twardocha, w której Autor nie tylko pozwala sobie na obalenie *ethosu* rycerskiego. Główny bohater — Paszka, szuka własnej tożsamości wrzucony w wir historycznych sporów zaistniałych pomiędzy Polską a Zakonem Krzyżackim i żywiołem niemiec-kiem. Jego śmierć otwiera nowy wymiar akcji, która prezentuje wieczny konflikt pomiędzy Polską a Niemcami, rozgrywający się w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Nowe technologie i globalne zniszczenia do jakich ten konflikt doprowadza pogłębia tylko treści opisujące uwarunkowania ludzi biorących udział w tym konflikcie.

Druga grupa powieści skupia się wokół powstania Styczniowego, co związane było z ogłoszeniem przez Narodowe Centrum Kultury konkursu na powieść z historią alternatywną w kolejną rocznicę tego zrywu narodowego 1863. W efekcie powstała cała seria wydawnicza *Zwrotnice Czasu*, w której publikowane były kolejne powieści tworzące historie alternatywne polskich dziejów. Pierwsza powieść to *Gambit Wielopolskiego*² Wojciecha Przechrztzy. Sprawnie napisana cyberpunkowa SF, której akcja toczy się w XXII wieku. Dwóch Polaków pozostających na służbie cara dyskutuje przyczyny braku wybuchu powstania. Jeden z nich to były buntownik, który wrócił na służbę cara, drugi to konspirator, który jeżeli chce żyć, to musi zrezygnować z buntu. Spekulacyjną istotą tej powieści jest pytanie, jak wyglądałaby historia Polskie, gdyby nie doszło do wybuchu tego powstania, a Polacy po latach stabiliby się liczącą mniejszością narodową Imperium Rosyjskiego. W podobnym tonie poprowadzone zostały spekulacje w powieści *Polska nie istnieje*³ Wojciecha Orlińskiego. W tym przypadku mamy do czynienia z takim obrazem Europy, w którym Polska nie istnieje. Dzieje się tak w następstwie przerodzenia się (historycznych) strajków robotników z 1877 roku w kilku miastach USA w rewolucję (alternatywną). W efekcie ruch

rewolucyjny przenosi się do Europy, władzę przejmują robotnicy w państwach, które istnieją w granicach z 1877, kiedy Polska państwowość nie istniała. Nieco inaczej podszedł do kwestii powstania Lewandowski w steampunkowej powieści *Orzeł bielszy niż gołębicą*⁴, w tym przypadku powstanie styczniowe pod dowództwem Romualda Traugutta odnosi zwycięstwo, dzięki pancernej broni i wyższości myśli technologicznej Polaków. Mamy tu całą gamę ważnych historycznie postaci z ciągle żyjącą Emilią Plater. Najciekawszy jednak zabieg związany jest z wprowadzeniem rzeczywistości alternatywnych i możliwości wkraczania w nie, a tym samym zmianie historii. Traugutt, który ginie rozstrzelany przez Rosjan na Cytadeli w powieści Lewandowskiego, jest Trauguttem, który w rzeczywistości alternatywnej już pokonał Rosjan, co pozostawia możliwości dalszych spekulacji. Których niestety w powieści już nie znajdujemy

Kolejny zakres tematyczny obejmuje zagadnienia związane z historią współczesną Polski, najczęściej jednak podejmują tematykę zdarzeń z II wojny światowej. W tekście *Ogień*⁵ Łukasza Orbitowskiego łączy historię żyjących współcześnie, skłóconych braci z alternatywną wizją historii Józefa Kurasia ps. „Ogień” żołnierza ZWZ, dowódcę zgrupowania „Błyskawica”, który zginął w 1947 roku. Orbitowski zbudował literacki obraz, w którym przenikają się dwie płaszczyzny czasu: współczesna i przeszła, w której rozgrywają się zdarzenia ostatnich dni z życia „Ognia”. Łączy przy tym losy skłóconych braci z fikcyjną relacją Kurasia z naczelnikiem Wydziału III WUBP Stanisławem Wałachem, dzięki czemu udaje mu się połączyć pytania dotyczące natury współczesnych Polaków z pytaniami o sens patriotyzmu, polskości oraz własnego istnienia. Marcin Wolski w powieści *Wallenrod*⁶ buduje alternatywną historię, w której Józef Piłsudski pozwala Niemcom na zbudowanie korytarza eksterytorialnego biegnące go na wschód przez Polskę, trafnie przewidując konflikt militarny Niemiec i Związku Radzieckiego. Ponadto wchodzi w sojusz z Rzeszą niemiecką skierowany przeciwko Moskwie. W efekcie takich zabiegów, losy II wojny światowej toczą się zupełnie inaczej. Polska wygrywa taktyczne starcie z Niemcami i staje się ważnym państwem Europy. Fantazje na temat mocarstwowości Polski widoczne są jeszcze bardziej w powieści *Mocarstwo*, będącej kontynuacją *Wallenroda*. Podobny zabieg widoczny jest w *Burzy*⁷ Macieja Parowskiego, gdzie we wrześniu 1939 roku ulewne deszcze przyczyniają się do klęski wojsk niemieckich, a Hitler zostaje zesłany na wyspę św. Heleny.

3.4. Powieści tła

Powieści tła, to powieści, w których tematyka polityczna zostaje sprowadzona do wątków najczęściej dynamicznych, których zasadniczą funkcją jest współtworzenie realiów epoki. Wówczas wątki polityczne traktowane są jako element mozaiki mającej w zamierzeniu przez autora sposób

¹ Sz. Twardoch, *Wieczny Grunwald*, Warszawa 2010.

² W. Przechrztzy, *Gambit Wielopolskiego*, Warszawa 2013.

³ W. Orliński, *Polska nie istnieje*, Warszawa 2015.

⁴ K. Lewandowski, *Orzeł bielszy niż gołębicą*, Warszawa 2013.

⁵ Ł. Orbitowski, *Ogień*, Warszawa 2012.

⁶ M. Wolski, *Wallenrod*, Warszawa 2012.

⁷ M. Parowski, *Burza Ucieczka z Warszawy '40*, Warszawa 2013.

stworzyć rzeczywistość literacką atrakcyjną dla odbiorcy. Ma to miejsce chociażby w przypadku powieści niektórych steampunkowych. Można to wskazać chociażby głośną powieść *Czterdzieści i cztery*¹ Krzysztofa Piskorskiego. Już jej tytuł będący czytelnym odwołaniem do *Dziadów*² Adama Mickiewicza (jednego z najważniejszych tekstów romantyzmu polskiego) wskazuje na intrygujący zabieg autora. Znamiennie jednak jest to, że w tej powieści motywy jak i wątki polityczne stają się elementem gry literackiej nie wchodzącej w żadne interakcje poznawcze z rzeczywistością pozaliteracką. Mamy tu, co prawda całą grupę wątków związanych z działaniami znanych z historii Polaków w czasach Wielkiej Emigracji. Jednak zasadniczą dominantą pozostaje aspekt fantastyczny związany z poetyką charakterystyczną dla stempunk.

Podobnie rzecz się ma w cyklu *Materia Prima*³ Adama Przechrztzy, gdzie na tle polityki zaborczej carskiej Rosji zasadniczy motyw fabularny związany jest fantastycznym wpływem alchemii na wydarzenia polityczne. Znajdujemy tam wątek łączący proces odzyskiwania niepodległości przez Polaków z działającą w tym świecie magią. Jednak z perspektywy konstrukcji fabuły wątek magiczny jest istotniejszy. Natomiast polityczno-historyczne tło staje atrakcyjną przestrzenią gry z historycznymi i politycznymi faktami ukazywanymi przez nową, magiczną perspektywę, która całkowicie zmienia polityczne realia w tym świecie. Tym samym u Przechrztzy można jeszcze wskazać na obecność pewnego typu spekulacji nad dziejami Polski. Są one bardziej skupione na pytaniu o możliwe modele rozstrzygnięć. Przy czym fakt wprowadzenia magii redukuje je do funkcji pewnej atrakcyjności estetycznej.

W podobny sposób motywy polityczne są wykorzystywane przez twórców historycznej fantastyki kryminalnej. W powieściach Roberta Forysia takich jak *Za garść czerwoności*⁴ czy *Z zimną krwią*⁵ międzynarodowa polityka dworu królewskiego w czasach XVII i XVIII, szczególnie jej nie wyjaśnione przez historyków momenty stają się tłem do wprowadzenia charakterystycznych dla kryminału fantastycznego rozwiązań. Kolejny typ powieści operujących problematyką polityczną jaką tłem przynoszą powieści wprowadzające uwarunkowanie ezoteryczne działań politycznych jak ma to miejsce w cyklu *Krzyżackim* Dariusza Domagalskiego, gdzie relacje pomiędzy Królestwem Polskim a Zakonem Krzyżackim są w zasadniczej mierze uwarunkowane przez mistyczny układ sił wyprowadzony literacko z Drzewa Życia opisywanego w *Kabale*. Zupełną redukcję znaczenia motywów politycznych można znaleźć w powieści tworzących alternatywne modele Polski pojawiające się w takich powieściach jak *Wiedźma Jego Królewskiej Mości*⁶ Magdaleny Kubasiewicz czy

też Rafała Majki *Pokój światów*⁷. W obu przypadkach treści polityczne zostały sprowadzone do estetycznego ornamentu. Ich związki z historyczno-politycznymi wzorcami z rzeczywistości literackiej są już tylko śladowe. Zupełnie inny model wykorzystywania motywów politycznych w roli tła znajduje się w powieści *Lód*⁸ Jacka Dukaja. To świat, w którym nie doszło do wybuchu I wojny światowej, Polacy nadal żyją pod zaborami pozbawieni własnej państwowości. Motywy polityczne funkcjonują tu w dwóch porządkach. Pierwszy związany z próbą rozwiązania zagadki niszczącego Imperium Rosyjskie lodu, a drugi wpisujący się w relacje polityczne aparatu państwowego zaborcy wobec działań Polaków mających doprowadzić do odzyskania niepodległości. Wątek fantastyczny jest oczywiście dominujący, jednak Dukaj stworzył tak precyzyjny obraz Imperium Rosyjskiego z czasów zaborów, że wątek drugi trudno jest zredukować do funkcji estetycznego ornamentu.

Ostatnia grupa powieści wykorzystujących motywy i wątki polityczne związana jest wizjami przyszłości. Najczęściej jest to przyszłość nieodległa jak chociażby w *Operacji „Chusta”*⁹ Tomasza Terlikowskiego, w której zostaje pokazana wizja Europy odrzucającej i deligitymizującej chrześcijaństwo. Dochodzi nie tylko do likwidacji państwa Watykan i papież wygnany został z Rzymu i przebywa na emigracji w Afryce. Chrześcijanie zostali zamknięci w gettach a policja polityczna zwalcza fundamentalizm religijny. Ponieważ autor jest znanym w Polsce publicystą religijnym stąd też jawnie polemiczny charakter powieści wpisujący się realia sporu politycznego toczącego w Polsce pomiędzy przedstawicielami frakcji lewicowych i prawicowych. Inny wątek polityczny pojawia się w drugiej *Kankanie na wulkanie*¹⁰ Marka Oramusa gdzie stworzona została tragikomiczna wizja przyszłości Polski i Unii Europejskiej. Tu pojawia się już motyw zagrożenia przez islamskim terroryzmem. Większość autorów tworzy powieści, które starają odnaleźć zasadnicze mechanizmy rządzące tym zjawiskiem. Pierwsza demaskatorska powieść to *Eurodzihad*¹¹ Wolskiego, który źródła tego typu terroru wyraźnie osadza w praktykach ekonomicznych. Druga to Ten wątek pojawia się także w powieściach Pawła Kempczyńskiego *Requiem dla Europy*¹² zawierającej obraz nowego modelu politycznego po III wojnie światowej. Europa jest już całkowicie zdominowana przez emigrantów z trzeciego świata. Nikt nie panuje nad gospodarką, rolnictwo jest w całkowitej zapaści a przemysł nie funkcjonuje z powodu braku kadry fachowej.

Wśród powieści fantastycznych podejmujących wątki polityczne pojawiają się także próby stworzenia wizji bardziej mrocznych wizji przyszłości. Ma to miejsce chociażby w *Perfekcyjnej niedoskonalości*¹³ Dukaja, opisujące świat postczłowieka z XXIX wieku. Zarówno w tej powieści jak

¹ K. Piskorski, *Czterdzieści i cztery*, Kraków 2016.

² A. Mickiewicz, *Dziady*, Warszawa 1973.

³ A. Przechrztzy, *Materia Prima*, t. 1–3, Warszawa 2016–2018.

⁴ R. Forys, *Za garść czerwoności*, Lublin 2010.

⁵ R. Forys, *Z zimną krwią*, Lublin 2011.

⁶ M. Kubasiewicz, *Wiedźma jego królewskiej mości*, Bydgoszcz 2017.

⁷ R. Majka, *Pokój światów*, Warszawa 2014.

⁸ J. Dukaj, *Lód*, Kraków 2007.

⁹ T. Terlikowski, *Operacja „Chusta”*, Warszawa 2010.

¹⁰ M. Oramus, *Kankan na wulkanie*, Warszawa 2009.

¹¹ M. Wolski, *Eurodzihad*, Warszawa 2008.

¹² P. Kempczyński, *Requiem dla Europy*, Warszawa 2007.

¹³ J. Dukaj, *Perfekcyjna niedoskonalość*, Kraków 2004.

i w *Innych Pieśniach*¹ mamy do czynienia ze stworzeniem całym nowym światem. Może to być nowa technologia lub też, jak w *Innych Pieśniach* model fizyki oparty na traktacie *O niebie*² Arystotelesa podparty jeszcze jego *Metafizyką*³. W obu wypadkach powstają nie tylko nowe reguły tworzące wspólnotę społeczną, ale także bardzo ciekawe wizje mechanizmów politycznych tam funkcjonujących. Okazuje się, że na poziomie principów modyfikacje politycznych praktyk w tych zupełnie fantastycznych światach są niewielkie. Istotne jest jednak to, że takie całkowicie nowe światy fantastycznych technologii i struktur społecznych stwarzają modelowe laboratorium moralne, w którym można testować zarówno postawy jak i polityczne stany rzeczy. Przykładem tego typu literackich działań są chociażby dwie powieści: *Xawras Wyżryn i inne fikcje narodowe*⁴ Jacka Dukaja oraz *Wieczny Grunwald* Twardocha. W pierwszej pojawia się problem ceny jaką można ponieść w walce o niepodległość oraz moralne zanegowanie terroru w tego typu walce. Jest to bardzo czytelnym odwołaniem do wielkiego mitu polskiego romantyzmu tworzącego zapisanego w figurze Kordiana przez Juliusza Słowackiego w dramacie *Kordian*⁵. Natomiast druga powieść podnosi kilka ważnych kwestii: kulturotwórczą funkcję wojny związaną z jej dehumanizującym działaniem a także szuka odpowiedzi na pytanie o miejsce jednostki w długotrwałych konfliktach narodowych. Mniej jest w nich często antagonizmów związanych z wrogiem a więcej tożsamości opartej na wspólnotowej tradycji. Tym samym wojna u Twardocha staje się samonapędzającym się zjawiskiem, w którym źródłem wrogości jest już zmitologizowana wizja Wroga i osadzona w niej konieczność walki. Ten typ prozy pojawia się jednak bardzo rzadko i wymaga wysokich kompetencji intelektualnych zarówno i autora jak i odbiorcy.

Kolejny model operowania wątkami politycznymi wiąże się z thrillerami politycznymi a raczej polityczno-wojennymi. Klasycznym przedstawicielem tego nurtu jest pisarz ukrywający swoją tożsamość pod pseudonimem Vladimir Wolff. Jest on autorem bardzo ciekawej tetralogii *Stalowa kurtyna*⁶, w której opisuje wojny hybrydowe pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą, a także tworzy modele potencjalnych konfliktów militarnych występujących w Europie Środkowej będących efektem zamachów terrorystycznych na terenie Rosji, głodu na Białorusi czy też spadających notowań politycznych prezydenta Federacji Rosyjskiej. W tych lokalnych konfliktach zostają wskazane nie tylko ich globalne konsekwencje ale przede wszystkim widoczny jest w praktyce model działań hybrydowych. Cała tetralogia wykorzystuje ten sam mechanizm wskazując na polityczne źródła wybuchu konfliktu, rachunek ekonomiczno-polityczny obecny w jej planowaniu, udział tajnych służb, a także wykorzystanie mediów. Te trzy elementy stają

się nie tylko bazą do oficjalnych działań militarnych ale przede wszystkim do śledzenia tych zdarzeń w trzech środowiskach: politycznym, dowódczym oraz żołnierskim. Ten typ powieści stał się obecnie na tyle atrakcyjny czytelniczo, że powstało wydawnictwo zajmujące się publikowaniem tylko powieści militarnych w znakomitej większości związanych z współczesnymi zdarzeniami politycznymi.

Zakończenie

Podsumowując należy stwierdzić, że próba opisu zjawiska literackiego w tak rozległym przedziale czasu zawsze będzie skazana na znaczną skrótowość i redukcję. Dotyczy to w tym wypadku zarówno braku wnikliwych analiz sytuacji politycznych w jakich powstawały konkretne dzieła, ale także zredukowania do minimum analizy konkretnych tekstów literackich oraz samego doboru ich katalogu. Jednak dzięki tej skrótowości udało się zarysować cały, złożony mechanizm zjawiska literackiego wykorzystywania motywów politycznych w polskiej współczesnej prozie fantastycznej.

W omawianym okresie występują trzy zasadnicze etapy polityczne, z którymi powiązane są omawiane powieści. Pierwszy związany jest z ostatnimi latami 123-letniej niewoli oraz pierwszymi latami niepodległości odzyskanej w 1918 roku. Drugi okres zaczyna się w 1945 roku, kiedy to Polska i wiele innych krajów Europy środkowej wspólną decyzją przywódców USA, Wielkiej Brytanii i Związku Sowieckiego zostało przekazanych w strefę politycznych, militarnych i ekonomicznych wpływów Moskwy. Okres trzeci i ostatni wyznacza rok 1989 i odzyskanie politycznej niezawisłości w wyniku pokojowej rewolucji Solidarności. W pierwszym okresie pojawiają się dwa zasadnicze nurty. Jeden z nich związany jest z literackim spekulowaniem powiązanym z figurami utopii oraz podejmowaniem filozoficznych pytań dotyczących zarówno natury władzy politycznej jak i wpływu jaki ma nią wybitna jednostka. W drugim nurcie, skierowanym do młodzieży pojawia się już kategoria ethosu, jego kulturowego uwarunkowania oraz wpływu na polityczne działania poszczególnych bohaterów.

W drugim okresie należałoby także wyznaczyć trzy zasadnicze nurty. Pierwszy związany jest z twórczością pozostającą pod wpływem sowieckich dyrektyw propagandowych. Ponieważ przed II wojną światową tego typu oddziaływań w Polsce, z powodów oczywistych nie było to nie wypracowano literackiego modelu pozwalającego w ramach politycznie atrakcyjnego realizmu socjalistycznego z prozą fantastyczno-naukową. W efekcie tego powieści tego nurtu nie wywarły znaczącego wpływu na polską fantastykę. Znacznie bardziej istotne były powieści z nurtu socjologicznego polskiej fantastyki. Pojawiły się tu próby falsyfikacji mitologii państwa socjalistycznego. Fantastyczne figury społecznego ładu diagnozowano nie tylko jako dysfunkcyjne ale także oparte na systemowym kłamstwie i przemocy. Najważniejszą praktyką określającą brak indywidualnej zgody na trwanie w takim systemie było zmierzanie do odkrycia prawdy o naturze tego systemu. Nurt trzeci, reprezentowany przez nieliczne publikacje związany jest z wykorzystywaniem motywów politycznych w ramach satyrycznej fantastyki.

¹ J. Dukaj, *Inne pieśni*, Kraków 2003.

² Arystoteles, *O niebie*, tłum. P. Siwek, Warszawa 1980.

³ Arystoteles, *Metafizyka*, tłum. M. Krąpiec, T. Żeleźniak, A. Maryniarczyk, Lublin 2017.

⁴ J. Dukaj, *Xawras Wyżryn i inne fikcje narodowe*, Kraków 2004.

⁵ J. Słowacki, *Kordian*, Warszawa 1992.

⁶ V. Wolf, *Stalowa kurtyna*, t. 1–6, Ustroń 2010–2014.

Okres trzeci przynosi najbardziej rozbudowany zbiór literackich praktyk wykorzystujących motyw polityczny. Literackie praktyki związane zarówno skomplikowaną i bardzo dynamiczną sytuacją na najnowszej scenie politycznej jak i próbami określenia zewnętrznych dominant wpływających na współczesną rzeczywistość społeczno-polityczną Polski. Pierwsza grupa wiąże się z powieściami polemizującymi z oficjalną historią najnowszą. Pojawiają się tu spekulacyjne renarracje historii najnowszej wykorzystujące spiskowe modele historii. Najczęściej związane one wątkami opisującymi wpływy GRU i KGB na polską politykę wewnętrzną i zewnętrzną. Zasadniczą tezą tych powieści jest założenie, że Polska nadal jest traktowana przez Federację Rosyjską jako jej strefa wpływów. Skutkuje to nie tylko postawieniem pytania o naturę niezawisłości Polski, ale także o podatność struktur państwowych na wpływy rosyjskich tajnych służb. Specyficzną podgrupą tego nurtu jest zbiór powieści poddających satyrycznej a czasem wręcz groteskowej demitologizacji okres demokratycznych przemian po 1989. Drugą grupę tworzą powieście skupione wokół historii alternatywnych, przy czym przedmiotem tych powieści są zdarzenia związane z alternatywnymi wizjami powstań narodowych oraz II wojny światowej. Grupę ostatnią wyznaczają powieści projektujące przyszłość polityczną Polski. Można tu znaleźć zarówno modele dystopijne będące wynikiem kataklizmów o zasięgu globalnym lub też efektem technologii mających wpływ na zmianę kondycji ludzkiej w znaczeniu posthumanistycznym oraz społecznymi o politycznymi konsekwencjami takiego stanu rzeczy. Drugą grupę tworzą powieści militarne

związane z spekulacjami na temat potencjalnych konfliktów politycznych i ich wojennych konsekwencji inicjowanymi na styku wpływów Federacji Rosyjskiej oraz NATO a także państw niezrzeszonych. Ostatnia grupa powieści zamyka specyficzną kłamrą tematyczną cały paradygmat omawianych powieści. Chodzi o powieści, w których polityka staje się domeną spekulacji filozoficznej zamkniętej w ramach poetyki światów fantastycznych.

Zasadniczą cechą charakterystyczną dla całego omawianego zjawiska jest pewna strukturalna prawidłowość obecna w tych powieściach. Nie redukują one motywów politycznych do prostego mechanizmu laboratorium moralnego, którym może być dla badanego fenomenu dzieło literackie. Autorzy przyjmują bowiem nie tylko dominantę politycznej pragmatyki, ale także jej społecznego funkcjonowania i rozdrobnienia. Możliwe jest to dzięki w prowadzeniu trzech pól decyzyjnych. Pierwszym są przedstawiciele władzy, drugim pozornie zanonimizowane społeczeństwo a trzeci przeciwnicy systemu politycznego. Pierwszy ośrodek pozwala śledzić zarówno źródłowe uwarunkowania władzy jak i funkcjonalne jej wykorzystywanie. Drugi wskazuje na jednostkową ceną jaką ponoszą członkowie danej wspólnoty. Trzeci natomiast pozwala śledzić mechanizmy kontestacji politycznej oraz ich konsekwencje. Te trzy fokalizacje wpisane w ważne dla polskich czytelników konteksty polityczne decydowały o atrakcyjności przywoływanych powyżej powieści zarówno w znaczeniu literackim jak i problematyzującym pozaliteracką rzeczywistość polityczną stwarzając możliwość twórczego i zindywidualizowanego podejścia do niej.

Bibliografia

1. Arystoteles, *O niebie*, tłum. P. Siwek, Warszawa 1980.
2. Arystoteles, *Metafizyka*, tłum. M. Krąpiec, T. Żeleźniak, A. Maryniarczyk, Lublin 2017.
3. Buyno-Arctowa Maria, *Wyspa mędrców*, t. 1–4, Warszawa 1929–1930.
4. Dukaj Jacek, *Perfekcyjna niedoskonałość*, Kraków 2004.
5. Dukaj Jacek, *Inne pieśni*, Kraków 2003.
6. Dukaj Jacek, *Xawras Wyrzyn i inne fikcje narodowe*, Kraków 2004.
7. Dukaj Jacek, *Lód*, Kraków 2007.
8. Foryś Robert, *Za garść czerwonoćwów*, Lublin 2010.
9. Foryś Robert, *Z zimną krwią*, Lublin 2011.
10. Hollanek Adam, *Katastrofa na „Słońcu Antarktydy”*, Katowice 1984.
11. Inglot Jacek, *Quietus*, Wrocław 1997.
12. Kempczyński Paweł, *Requiem dla Europy*, Warszawa 2007.
13. Kubasiewicz Magdalena, *Wiedźma jego królewskiej mości*, Bydgoszcz 2017.
14. Lange Antoni, *Miranda*, Warszawa 1924.
15. Lem Stanisław, *Obłok Magellana*, Warszawa 1959.
16. Lem Stanisław, *Astronauta*, Warszawa 1951.
17. Lem Stanisław, *Powrót z gwiazd*, Warszawa 1961.
18. Lem Stanisław, *Człowiek z Marsa*, Kraków 1994.
19. Lem Stanisław, *Maska*, Kraków 1976.
20. Lem Stanisław, *Eden*, Warszawa 1959.
21. Lem Stanisław, *Wizja Lokalna*, Kraków 1982.
22. Lewandowski Konrad, *Orzeł bielszy niż gołębica*, Warszawa 2013.
23. Lewandowski Konrad, *Wysłanniczka bogini*, [w:] tegoż: *Utopie*, Warszawa 2014.
24. Lewandowski Konrad, *Utopie*, Warszawa 2014.
25. Majka Rafał, *Pokój światów*, Warszawa 2014.
26. Mickiewicz Adam, *Dziady*, Warszawa 1973.
27. Oramus Marek, *Kankan na wulkanie*, Warszawa 2009.
28. Orbitowski Łukasz, *Ogień*, Warszawa 2012.
29. Orliński Wojciech, *Polska nie istnieje*, Warszawa 2015.
30. Parowski Maciej, *Burza Ucieczka z Warszawy '40*, Warszawa 2013.
31. Penciak Lucyna, *Neurony zbrodni*, Warszawa 1980.
32. Pilipiuk Andrzej, *Oblicza Wędrowczyca*, t. 1–9, Lublin 2002–2019.
33. Pilipiuk Andrzej, *Cykl z Wampirem*, t. 1–3, Lublin 2011–2018.
34. Pilipiuk Andrzej, *Wampir z MO*, Lublin 2013.
35. Pilipiuk Andrzej, *Wampir z KC*, Lublin 2018.
36. Piskorski Krzysztof, *Czterdzieści i cztery*, Kraków 2016.
37. Przechrta Adam, *Materia Prima*, t. 1–3, Warszawa 2016–2018.
38. Przechrta Adam, *Gambit Wielopolskiego*, Warszawa 2013.
39. Słowacki Juliusz, *Kordian*, Warszawa 1992.
40. Terlikowski Tomasz, *Operacja „Chusta”*, Warszawa 2010.
41. Twardoch Szczepan, *Wieczny Grunwald*, Warszawa 2010.
42. Wolski Marcin, *Eurodzihad*, Warszawa 2008.
43. Wolski Marcin, *Wallenrod*, Warszawa 2012.
44. Wells Herbert George, *Men Like Gods*, Cassell, McMillan Inc. 1923.
45. Wolf Vladimir, *Stalowa kurtyna*, t. 1–6, Ustroń 2010–2014.
46. Wolski Marcin, *Agent Dołu*, Warszawa 1988.

47. Wolski Marcin, *Laboratorium nr 8*, Warszawa 1980.
48. Wolski Marcin, *Antybaśnie*, Warszawa 1991.
49. Wolski Marcin, *Nieprawie łóżce*, Poznań 2007.
50. Wolski Marcin, *Noblista*, Poznań 2008.
51. Wolski Marcin, *Kryzys historii*, Poznań 2009.
52. Wolski Marcin, *7:27 do Smoleńska*, Poznań 2014.
53. Wolski Marcin, *Dzień zapłaty*, Poznań 2015.
54. Wolski Marcin, *Cud nad Wisłą*, Warszawa 2010.
55. Wolski Marcin, *Prezydent von Dyżma*, Poznań 2013.
56. Wolski Marcin, *Agent Dołu Czarci pomiot*, Warszawa 2009.
57. Wolski Marcin, *Świnka, Matriarchat*, Lublin 2002.
58. Wolski Marcin, *13 gabinet*, Warszawa 2011.
59. Wnuk-Lipiński Edmund, *Apostezjon*, t. 1–3, Warszawa 1979–1989.
60. Zajdel Janusz, *Cała prawda o planecie Ksi*, Warszawa 1983.
61. Zajdel Janusz, *Wyjście z cienia*, Warszawa 1983.
62. Zajdel Janusz, *Cylinder van Troffa*, Warszawa 1980.
63. Zajdel Janusz, *Paradyzja*, Warszawa 1984.
64. Żuławski Jerzy, *Na Srebrnym Globie*, Lwów 1903.
65. Żuławski Jerzy, *Zwycięzca*, Kraków 1910.
66. Żuławski Jerzy, *Stara Ziemia*, Kraków 1911.

Trocha B.

Political aspects of contemporary Polish popular literature

Abstract. The subject of the article is to examine the relationship between the most important political events in Poland in the 20th and 21st centuries and Polish fantasy prose. The author distinguishes three basic periods related to the most important historical moments in contemporary Polish history. These are events related to the regaining of independence and the emergence of a new statehood, the period of Polish rule by Marxists and the period after the democratic revolution of Solidarity. The analyzed material relates publishingly to these three periods. Another subject of research is the thematic relationship between individual novels and the political aspects of a given period. With regard to the third (most extensive) period, the analysis also includes novels that go beyond the canon of the most important political events of that time. The conducted analyzes indicate specific mechanisms of constructing fantasy novels with political motives. The second research intention is to define the function in which political themes are introduced into specific literary works. It applies to both intra-text and cultural functions.

Keywords: politics, democracy, authoritarianism, science fiction, political fiction, alternative reality, speculative fiction.

Троха Б.

Політичні аспекти сучасної польської популярної літератури

Анотація. Предметом дослідження є зв'язок між найважливішими політичними подіями Польщі XX і XXI століття та польською фантастикою. Виокремлено три основні періоди розвитку фантастичної прози, що корелюють з найважливішими моментами в історії сучасної Польщі, а саме: події, пов'язані з відновленням незалежності, постановням нової держави; період управління Польщею марксистами; період після демократичної революції, очолюваної «Солідарністю». Проаналізовано видання досліджуваних творів в означені періоди. Іншою темою дослідження є тематичний зв'язок між певними романами та політичними аспектами відповідного періоду. Щодо останнього (найтривалішого) періоду, то аналізом охоплено і романи, які виходять за рамки канону пов'язаності з найважливішими політичними подіями доби. Виявлено специфічні механізми побудови фантастичної прози за політичними мотивами. Ще однією метою роботи було означення функцій (як інтертекстуальних, так і культурних), задля яких політичні теми вводять у певний літературний твір.

Ключові слова: політика, демократія, авторитаризм, фантастика, наукова фантастика, політична проза, альтернативна реальність.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2020